

EMEL AKAL
İştirakiyuncular, Komünistler
ve Paşa Hazretleri

EMEL AKAL ilk-orta-lise öğrenimini Ankara'da tamamladıktan sonra İstanbul Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nü bitirdi. 1970'li yıllarda aktif sol politikada yer aldı. İlerici Kadınlar Derneği'nin üyesi olarak birçok ilde örgütlenme faaliyetinde bulundu. 1996'da ODTÜ'de sosyoloji yüksek lisansı, 2001'de Ankara Üniversitesi'nde siyaset bilimi doktorası yaptı. Boğaziçi, Muğla, Bilkent üniversitelerinde Türkiye tarihi üzerine dersler verdi, vermeye devam ediyor. Birçok makalesinin yanı sıra *Kızıl Feministler: Bir Sözlü Tarih Çalışması* (İletişim, 2011) ve *Milli Mücadelenin Başlangıcında: Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm* (İletişim, 2012) kitapları yayımlanmıştır.

İletişim Yayınları 1828 • Araştırma-İnceleme Dizisi 308

ISBN-13: 978-975-05-1119-6

© 2013 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2013, İstanbul

EDITÖR Tamil Bora

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK KOLAJİ *Yeni Dünya* gazetesi, Mustafa Kemal, Mustafa Suphi,

TKP ilga edildikten sonra kurulan teşkilat bürosu mührü,

TKP Merkez Heyeti 1920 mührü

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ H. Haluk Sağkal

BASKI ve CİLT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

EMEL AKAL

Moskova-Ankara-Londra Üçgeninde

İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri

*Tanıdığım en mükemmel insana,
Ali'ye*

İÇİNDEKİLER

<i>KISALTMALAR</i>	11
Önsöz	13
Giriş	25
Ankara-Moskova İlişkileri	33
İlk Adım: Mustafa Kemal'den Lenin'e Mektup	47
Yeşil Ordu Cemiyeti/YOC (Mayıs-Ekim 1920)	59
İslamî Bolşevizm	67
Bolşevik Partisi ve Komintern'in Doğu Politikaları	79
Anadolu'da Bir Bolşevik: Şerif Manatov	87
Türkiye Bolşevik Komünist Fırkası / TBKP (14 Haziran 1920)	97
Yaz Sıcağında Anadolu	105
YOC ile THİF Arasındaki Dönemde	
Türkiye Bolşevik Komünist Partisi /TBKP	119
Bakü'dekilerin Anadolu ile İlişki Kurma Çabaları	133
TBMM Dışişleri Heyeti Moskova Yolunda	145
Bolşevikler Ankara Heyeti'ni Ciddiye Almazlar	157
Ağustos 1920: Enver Paşa Moskova'da	167
17-24 Ağustos: Sovyet Teknik Heyeti Soruyor:	
"Siz Kimsiniz? Evvela Ne Nam ile Geldiniz?"	185
Hava Döndü, Artık Komünizme İzin Yok	191

Bakü Doğu Halkları / Şark Mîlel-i Mazlumesi Kurultayı	199
Kazım Karabekir, Mustafa Kemal'e Karşı	203
Yeşil Ordu Cemiyeti'nin Meclis Grubu: Halk Zümresi (HZ)	219
Halkçılık Programı	227
Basında "Şark Mefkûresi"	247
Anadolu'da Yeni Gün Gazetesi ve Sosyalizm	255
Mustafa Kemal Duruma El Koyuyor	261
Oh, Yoldaş Upmal Geldi... ..	269
YOC'nin Kapatılması ve Resmi TKF'nin Kuruluşu	279
Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası/ THİF: 7 Aralık 1920 - 2 Şubat 1921	289
TKP Kurulur ve Memlekete Dönüş Kararı Alır	299
Şark Şûrası (Şark Halkları Tebligat ve Faaliyet Şûrası) ve Stasova	307
TKP'lilerin Memlekete İkinci Dönüş Kararı	317
Merkez Komite'de Bölünme: Süleyman Nuri Karşı Çıkıyor	327
Türkiye Komünist Partisi Üyeleri Yola Çıkar	339
1 Ocak 1921 Upmal - Mustafa Kemal Görüşmesi	349
Suphilerin Katlinde Kilit İsim: Vali Hamit (Kapancı)	353
THİF Tutuklamaları Başlar	371
Bir Dönüm Noktası: Meclis'te Şeyh Servet Hakkında Gizli Görüşme	379
TKP Heyeti'nin Katline Giden Yol	403
Upmal-Mustafa Kemal Görüşmesi: 24 Ocak 1921	409
TKP Merkez Komite Üyelerinin Trabzon'da Öldürülmesi	419
İştirakiyunculara Son Darbe: 1 Şubat 1921 BMM Gizli Celsesi	431
Londra Konferansı (21 Şubat-14 Mart 1921)	443
Batum'da Neler Oluyor?	453
Moskova Konferansı (26 Şubat-15 Mart 1921)	463
Nazım Bey'in Tutuklanması	469
Halk İştirakiyuncularının Mahkeme Safahatı	483
Bakü'deki TKP Dış Bürosu, Katliamı Nasıl ve Ne Zaman Duydu?	497

14 Nisan 1921 TKP İlgası Edilir:	
TKP'nin İlgası Kararının Esbab-ı Mucibesi	503
Kısa TKP Tarihi (1918-1922).....	509
Tokat Mebusu Nazım Resmor	
(1867 Erzurum - 4 Temmuz 1935 İstanbul).....	515
Sonuç.....	529
KAYNAKÇA	541
DİZİN	553

KISALTMALAR

abç	altını ben çizdim
AHC	Azerbaycan Halk Cumhuriyeti
ARMHC	Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
ATASE	Genelkurmay Arşivi
ATTB	Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri
BDHK	Birinci Doğu Halkları Kurultayı
Bİİ	Beynelmilel İşçiler İttihadı
BDHK	Birinci Doğu Halkları Kurultayı Bakü
BMM	Büyük Millet Meclisi
DB-I ve II	Dönüş Belgeleri I ve II
HCMI	History of the Communist Movement in India
HTVD	<i>Harp Tarihi Vesikaları Dergisi</i>
İİCİ	İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadı
İTC/F	İttihat ve Terakki Cemiyeti/Fırkası
KBT	Komintern Belgelerinde Türkiye-I, (Kurtuluş Savaşı ve Lozan)
MSY	Mustafa Suphi ve Yoldaşları.
MUSKOM	Müslüman İşleri Komiserliği
OHAF	Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkası
SATS	Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri
THİF	Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası
TKF	Türkiye Komünist Fırkası
TKP	Türkiye Komünist Partisi
TBKP	Türkiye Bolşevik Komünist Fırkası/Partisi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİÇSF	Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası
TİT	Türkiye İştirakiyun Teşkilatı

TİH	Türk İstiklal Harbi
TİTBK	Türkiye İştirakiyun Teşkilatlarının Birinci Kongresi (TKP Kuruluş Kongresi)
TİTE	Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü
TTK	Türk Tarih Kurumu
TÜSTAV	Türkiye Sosyal Tarih Araştırmalar Vakfı
ÜİT	Uluslararası İlişkiler Tarihi

Önsöz

*Gerçeği tahmin etmenin en iyi yolu, doğru cevabı hesaplamak değil de,
en az yanlış olan cevabı hesaplamaktır.
Hatasız denklemi oluşturmak için gerekli olan
tüm bilgileri asla edinemezsin.*

– LAPLACE

Bu kitap ne bir dış ilişkiler tarihi kitabıdır, ne de komünist partisi tarihi kitabı. Bu kitapta 1920 yılında Ankara'daki TBMM Hükümeti'nin, Moskova ve Londra'dan gelen etkilerle, iç politikaya nasıl şekil verdiği anlaşılmaya çalışılmakta. Yazınımızda dış ilişkiler tarihi hakkında pek çok kitap olduğu gibi, komünist partisi tarihi üzerine de pek çok çalışma var. Bu konularda, yerli-yabancı herkes yazdı: Siyasal, sosyal ve resmi tarihçiler –ABD, Sovyetler Birliği ve Türkiye'nin resmi tarihçileri–, sosyal bilimciler, dış politika-uluslararası ilişkiler uzmanları, komünistler, anti-komünistler, anti-Sovyetikler, İslamcılar, Türkçüler... O uzun Soğuk Savaş döneminde, Sovyet Birliği ve Sosyalist Sistem çöktükten, Sovyet arşivleri açıldıktan sonra bu dönem tekrar tekrar yazıldı.

Stefanos Yerasimos'un¹ başta *Türk-Sovyet İlişkileri: Ekim Devrimi'nden Milli Mücadele'ye* adlı çalışması; Mete Tunçay'ın² başta *Türkiye'de Sol Akım-*

- 1 Bu vesile ile onu anmak, erken vefatının ne kadar büyük bir kayıp olduğunun altını çizmek istiyorum. Bence yeri doldurulamayan diğer pek çok çalışmasının yanında *Milliyetler ve Sınırlar* adlı çalışması bu döneme ilişkin çok önemli veriler taşımaktadır.
- 2 Mete Tunçay Türkiye'nin yetiştirdiği en çalışkan akademisyenlerden biri olarak, bütün akademik hayatı boyunca, dünyanın dört bir yanındaki kütüphane ve arşivlerden topladığı belgeleri ve Mustafa Suphi'nin Bolşevik Rusya'da yayımladığı *Yeni Dünya* gazetesinin –ulaşabildiği– tüm

lar olmak üzere konuya ilişkin pek çok çalışması; Yavuz Aslan'ın *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi ve Birinci Doğu Halkları Kurultayı* adlı çalışmaları; Salahi Sonyel'in iki ciltlik *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika* adlı kitapları bu alanın en temel başvuru eserleridir. Ayrıca George Haris, Bülent Gökay ve Ali Birinci'nin konuya ilişkin çalışmaları da anılmalıdır.

Bir Sovyet tarihçisi olan A.M. Şamsutdinov'un **Mondros'tan Lozan'a, Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi - 1918-1923** adlı kitabı, Sovyetler Birliği arşivlerine, kaynaklarına dayanılarak yazıldığı için Türk tarih yazıcılığına büyük katkıları beklenirken, yeni bir şey söylemediği gibi pek çok yanlış tahlil de içermektedir ki, düzeltmek için epey yazı yazmak gerekmektedir.

Türkiye'de işçi sınıfı ve komünist harekete, soğuk savaş döneminin anti-komünist, anti-Sovyetik ruhuyla düşmanca yaklaşan, Komünizmle Mücadele Derneği kurucuları Tevetoğlu ve Darendelioğlu³ gibi milliyetçi-Türkçü yazarların da kitapları bulunmaktadır. Bu tür yazarlar, devletin tüm arşivleri önlerine serilmiş olduğu için ulaştıkları belgeleri istedikleri gibi kesip biçerek kitaplarında kullanmışlardır. Tövbe etmiş bir TKP eski sekreteri olan Aclan Sayılğan'ın⁴ yazdıkları da bu anti-komünist yazarlar kategorisine konulmalıdır.

TKP üyesi olup TKP tarihi üzerine yazanların arasındaki en ciddi çalışma Oya Baydar'ın kitabıdır⁵ ki o da Türkiye'de yayımlanmamıştır. Bu alanda Rasih Nuri İleri⁶ ve Hamit Erdem'in⁷ kitapları da öne çıkmaktadır. Elbette araştırılan dönem hakkında yazan Doğan Avcıoğlu, Sabahattin Selek⁸ ve benzeri pek çok yazar da anılmalıdır. Bu dönem ve konular hakkında yazılanların tamamından söz etmek niyetinde değilim, ama bu acılı dönemi anlatırken son derece kibirli bir üslup kullanan Emrah Cilasun'u⁹ da anmadan geçemeyeceğim.

sayılarının transkripsiyonlarını yayımlayarak çok önemli katkılarda bulunmuştur. Türkiye'de, bildiğim kadarıyla, hâlâ *Minber* ve *Yeni Gün* gazetelerinin bile tam transkripsiyonlarının yayımlanmadığı düşünülürse *Yeni Dünya* gazetesinin transkripsiyonlarının yayımlanmasının ne kadar değerli olduğu anlaşılabilir.

- 3 Fethi Tevetoğlu. 1967. *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-1960)*. 1988. Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar. İlhan Darendelioğlu, *Türkiye'de Komünist Hareketler*. 1962.
- 4 Aclan Sayılğan. *Soldaki Çatlaklar*. 2 Cilt. 1924-1966. Farklı isimlerle başka kitapları da bulunmaktadır.
- 5 Oya Baydar. 1982. *Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi (I)*.
- 6 Rasih Nuri İleri. 1994. *Atatürk ve Komünizm*.
- 7 Hamit Erdem. 2005. *Mustafa Suphi ve 2010. 1920 Yılı ve Sol Muhalefet*.
- 8 Doğan Avcıoğlu. 1986. *Milli Kurtuluş Tarihi*. Sabahattin Selek. 2004. *Anadolu İhtilali*.
- 9 Emrah Cilasun. 2004. "Baki İlk Selam" Çerkez Ethem. 2007. *Mustafa Suphi'yle Yoldaşlarını Kim Öldürdü?*